

378
1737

1704

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ГЕРАСИМЧУК Валентина Іванівна

УДК 378.015

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
В УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ВИЩИХ
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

(Порівняльний аналіз)

спеціальність 13.00.01 - теорія і історія педагогіки

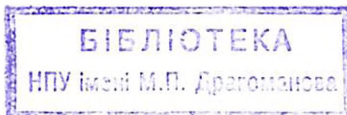
НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

100310112

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1998

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

- ГЕРАСИМЧУК Валентина Іванівна

УДК 378.015

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
В УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ВИЩИХ
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

(Порівняльний аналіз)

спеціальність 13.00.01 - теорія і історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ — 1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка, Міністерство освіти України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України БОЙКО Алла Микитівна, Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г.Короленка, завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, ВОВК Людмила Петрівна, Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, завідувач кафедри педагогіки; кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник АНТОНЕЦЬ Михайло Якович, Інститут педагогіки АПН України, завідувач лабораторії теорії та історії педагогіки.

Провідна установа: Національний університет ім. Тараса Шевченка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти України

Захист відбудеться 19 лютого 1998 р. о 16³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.08 у Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 15 січня 1998 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 ДОЛИНСЬКА Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Акт про незалежність, проголошений 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України, а потім Всеукраїнській референдум 1 грудня 1991 р. створили на карті світу нову європейську державу — Україну. Перед новоствореною державою постало завдання — виховати таких людей, для яких, як сказано в “Концепції національного виховання”¹, вірність Україні повинна стати невід’ємною ознакою національно свідомого громадянина.

З-поміж багатьох соціальних інститутів, що впливають на формування духовного світу людини, найвагомішим є інститут освіти і виховання. Саме там формується менталітет громадянина української держави, відроджується почуття приналежності до європейської спільності, європейської цивілізації. Вищі заклади освіти України покликані формувати не випадкового прибульця до грона розвинених країн, а представника народу, який має свою тисячолітню історію, змістом котрої є героїчне минуле, утверджене на полях битв за волю, який створив свої університети світового рівня, який у всі століття і епохи висував плеяди найосвіченіших вчених і мислителів.

Таким чином, актуальним завданням вищих закладів освіти є формування не просто спеціаліста з тієї чи іншої галузі, а спеціаліста і патріота України.

Виходячи з методологічного положення про те, що виховання “взагалі” не існує, а має конкретно-історичні і національно-державні форми виразу, ми не обмежились спробами обґрунтування і розв’язання проблем патріотичного виховання української студентської молоді, а провели порівняння методологічних засад, теоретичних основ, засобів і форм виховання в польських вищих закладах освіти. Чому саме у вищій школі Польщі?

По-перше, тому що наш народ впродовж декількох віків (Лівобережжя — 250, Правобережжя — 350 років, Галичина — 500 років) мали спільну з Річчю Посполитою історію.

По-друге, згідно з сучасними соціально-економічними реаліями, Польща для нас як найближчий сусід є стратегічним союзником “прориву” на Захід, бо саме вона з-поміж інших посткомуністичних країн має найбільш міцні зв’язки з розвиненими країнами Європи і Північної Америки.

¹ Див.: Концепція національного виховання // Освіта.— 1994, 26 жовтня.— С. 6.

По-третє, сьогодні польська школа з деяким випередженням переживає майже ті ж самі економічні, політичні та культурологічні проблеми, що й українська.

Порівняльний аналіз патріотичного виховання студентської молоді в українській і польській школі дає нам можливість:

— визначити не тільки тактику, а й стратегію патріотичного виховання студентської молоді України;

— наповнити виховання гуманітарним, національно-етнічним та національно-державним змістом, відповідно до кращих надбань світової цивілізації;

— сприяти становленню чіткої громадянської позиції, соціальної орієнтації студентської молоді, якій не байдужі доля України, її народу, української економіки, освіти і культури;

— сформувати прагнення до самовдосконалення і патріотичної самозавершеності національної інтелігенції.

Про патріотичне виховання молоді у вищих закладах освіти написано багато, але проблеми такого виховання визначались виключно межами радянського патріотизму, ні про який український патріотизм в умовах СРСР не могло бути і мови. Сьогодні ця тема лише починає розроблятися. Ми поки що не маємо монографічних праць, у яких в систематизованій формі було б викладено принципи, завдання і зміст патріотичного виховання студентської молоді в умовах незалежності нашої держави.

Теоретико-методологічні основи виховання, нова парадигма освіти і виховання, його мета і зміст розробляються вченими М. Антонцем, А. Бойко, М. Боришевським, Л. Вовк, В. Демидовим, М. Євтухом, І. Зязюном, Л. Коваль, О. Морозом, Н. Ничкало, О. Рудницькою, С. Савченко, О. Сухомлинською, М. Ярмаченком та ін.

Загальні проблеми патріотичного виховання досліджували Г. Вашенко, О. Духнович, Т. Левченко, З. Снісар, С. Русова, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, С. Урбайтіс та ін. Патріотичне виховання на традиціях українського народу в центрі уваги вчених О. Вишневської, Л. Кандиби, П. Кононенка, В. Кузя, О. Сухомлинської, М. Стельмаховича, М. Шкіля та ін.

Окремі питання патріотичного виховання студентської молоді знаходимо в роботах О. Алексюка, С. Вовканича, В. Макаренка, А. Курант, М. Якименка та ін.; в польських — Ю. Александровіча, Ю. Бугеля, Є. Вятра, П. Гюбнера, Я. Карліцького, З. Кравчика, Д. Марковського, А. Зиха, Є. Пжибал-Півко, Я. Щепановського та ін.

Педагогічні та соціально-педагогічні особливості патріотичного виховання в навчальних закладах розглядаються в працях українських

та російських вчених-педагогів М. Антонця, А. Бойко, В. Герасименко, О. Гавриш, М. Багмета, О. Мороза, М. Руткевича, О. Рудницької, А. Поповського, І. Трухіна та польських — Г. Вуцік-Лаган, Р. Возняк, М. Гживак-Качинської, К. Домбровського, З. Баліцького, Я. Єршина, В. Мармон, К. Майхровського, М. Майорек, Т. Краковської, А. Павляк, Г. Новацького, Б. Суходольського, З. Серви, Ю. Халасінського, В. Яхер та ін.

Цінні матеріали до окремих питань нашого дослідження містяться в наукових висновках та узагальненнях українських вчених М. Боришевського, М. Євтуха, П. Ігнатенка, Л. Коваль, В. Пашенка та польських — І. Панків, Я. Кучинського, Р. Фляса та ін. Про актуальний характер теми кандидатського дослідження “Патріотичне виховання студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти (порівняльний аналіз)” зазначалось на засіданні вченої ради Полтавського державного педагогічного інституту, під час її затвердження 25 січня 1996 р., протокол № 6, та при обговоренні дисертації на кафедрі педагогіки ПДП ім. В.Г. Короленка 6 травня 1997 р.

Тема дисертаційного дослідження “Патріотичне виховання студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти (Порівняльний аналіз)” 13.00.01 узгоджена в АПН України (рішення бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні) протокол № 3 від 21.04.1997 р.

Об'єкт дослідження — процес виховання студентської молоді в українській і польській вищій школі.

Предмет дослідження — порівняльний аналіз патріотичного виховання студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати спільне і специфічне в патріотичному вихованні студентів української і польської вищої школи, виявити провідні тенденції патріотичного виховання студентської молоді у вищих закладах освіти України і Польщі, науково обґрунтувати засоби ефективного патріотичного виховання української молоді.

В основу дослідження лягло припущення про те, що ефективність патріотичного виховання буде значно вищою, якщо його зміст базується на ідеях народознавства, національних виховних традиціях, національно-культурних вартостях народу з урахуванням конкретно-історичного періоду розвитку суспільства і його соціально-економічного стану.

Завдання дослідження — а) виявити особливості патріотичного виховання в українській і польській вищих школах, дати науковий аналіз спільному і відмінному в ньому; б) здійснити порівняльний аналіз критеріїв оцінок вихованості в царині патріотичного виховання студентів вищих закладів освіти України і Польщі; в) виявити провідні тенденції

патріотичного виховання студентів в українських і польських вищих закладах освіти; г) обґрунтувати чинники та засоби, які найбільше впливають на формування патріотичних почуттів студентів польських і українських вищих закладів освіти.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять теоретичні положення про сутність процесу виховання; соціологічні ідеї національно-етнічного та національно-державного факторів у патріотичному вихованні молоді; Конституція України, Закон України “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття), “Концепція національного виховання”, джерела етнопедagogіки, концептуальні положення педагогіки про роль національної культури і традицій в патріотичному вихованні (Г. Ващенко, Л. Вовк, О. Духнович, С. Русова, М. Стельмахович), теоретико-методологічні засади патріотичного виховання (А. Іващенко, Б. Лихачов, Л. Мацько, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Ушинський та ін.), наукові положення про роль особистості викладача у вихованні (О. Дубасенюк, В. Каюков, А. Макаренко, О. Мороз та ін.), інтегрування патріотичного виховання з соціально-екологічним та іншими чинниками виховного процесу (Р. Гаркавенко, М. Кисельов, С. Кримський, Ю. Шуйський).

Методи дослідження. В роботі використовувався комплекс методів дослідження. Теоретичні методи: порівняння, аналіз, синтез, систематизація, класифікація; емпіричні — спостереження, анкетування, бесіда. Методи теоретичного і емпіричного дослідження взаємодоповнювались і взаємоперевірялись, що забезпечило комплексне пізнання предмета дослідження.

Емпіричний рівень дослідження забезпечувався на базі Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка, Полтавського державного сільськогосподарського інституту, Національного аграрного університету (м. Київ), Тернопільського державного медичного інституту, Полтавського бізнес-центру менеджменту і аудиту “Світоч”.

Дисертаційне дослідження проводилось впродовж багатьох років і в ньому можна виділити два етапи. На першому етапі (1982—1990рр.), дисертантом вивчались методи і форми патріотичного виховання в польській вищій школі. В процесі дослідження увага дисертанта зосереджувалась на таких проблемах: а) місце і роль патріотичного виховання в польській педагогічній науці; б) патріотичне виховання у вищій школі та економічна й політична ситуація в країні; в) роль особистості викладача в патріотичному вихованні студентів; г) патріотичне виховання як пролонгація шкільного і сімейного виховання; д) роль гуманітарних наук у патріотичному вихованні студентської молоді;

є) екологічне і соціально-екологічне виховання як складова патріотичного виховання; ж) вплив римо-католицької церкви на патріотичне виховання; з) патріотичне виховання студентів в системі політичної влади Польщі.

Результати цих досліджень були оголошені дисертантом на науково-популярній конференції “Формування нової людини: проблеми, перспективи” в м.Плоцьку (Польща) 11 травня 1984 року та на радянсько-польських конференціях “Національне та інтернаціональне в міжнародних відносинах” (Варшава, 1987 р.), “Соціально-економічні та духовні напрямки перебудови радянського і польського суспільства” (Варшава, 1988 р.).

На другому етапі (1992—1996 рр.) дисертантом аналізувались матеріали на тему патріотичного виховання студентів в українських вищих закладах освіти, проводились порівняльні характеристики виховної роботи в наших і польських навчальних закладах; була зроблена спроба знайти причину відмінностей виховного процесу в історичних особливостях розвитку двох країн, політичному, економічному та релігійному житті України і Польщі, їх державотворчих процесах.

У процесі дисертаційного дослідження автор зіткнувся з рядом труднощів.

1. Відсутність монографічної літератури з питань патріотичного виховання молоді в умовах незалежності нашої держави. На сьогодні певну прогалину в цих питаннях заповнили Матеріали Всеукраїнських та Міжнародних конференцій, які були присвячені прямо чи опосередковано проблемам патріотичного виховання студентської молоді (таких конференцій в умовах незалежності нашої держави проведено шість).

2. Термінологічні відмінності в українській і польській літературі, що вимагало додаткових пояснень, які переобтяжували текст матеріалом, який іноді важко “вписувався” у концептуальну структуру дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні (на основі порівняльного аналізу) спільного та відмінного в патріотичному вихованні студентів української і польської вищих шкіл; виявленні провідних тенденцій патріотичного виховання; в науковому обґрунтуванні основних чинників та системи засобів формування патріотизму молоді у вищих закладах України і Польщі.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у науковому виявленні основних тенденцій патріотичного виховання студентської молоді в умовах України і Польщі; теоретичному осмисленню специфіки спільного та відмінного в процесі формування патріотизму молоді в українських і польських вищих навчальних закладах.

Практичне значення дисертаційного дослідження. На основі виявлених засобів і чинників патріотичного виховання сформульовані конкретні рекомендації щодо прищеплення патріотичних почуттів молоді вищих закладів освіти.

Висновки дослідження можуть бути використані в практичній педагогічній діяльності вищих закладів освіти всіх рівнів, а також в середніх загальноосвітніх школах і закладах нового типу — ліцеях, гімназіях, керівниками різних молодіжних об'єднань.

Особистий внесок автора. На основі порівняльного аналізу системи засобів патріотичного виховання студентів вищих закладів освіти України і Польщі виявлено ефективні напрямки формування патріотизму студентів нашої держави в реаліях українського сьогодення.

Достовірність результатів і основних висновків дисертаційної роботи забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних принципів: редукції, об'єктивності, системності, історизму, а також апробацією і впровадженням результатів дослідження у практичній діяльності українських закладів освіти.

На захист вносився:

1. Положення про те, що необхідною умовою піднесення ефективності патріотичного виховання студентів українських закладів освіти в період розбудови нашої державності є використання засобів педагогічної діяльності вищих закладів освіти тих країн, які мають подібні до наших соціально-політичні характеристики.

2. Теоретично обґрунтовані в результаті порівняльного аналізу відмінності та спільності в патріотичному вихованні студентської молоді української та польської шкіл.

3. Науково обґрунтовану систему засобів ефективного виховання молоді у вищих закладах освіти України і Польщі.

Апробація і впровадження. Основні положення і висновки дослідження впровадились дисертантом на засіданні кафедри педагогіки Полтавського державного педагогічного інституту, обговорювались на конференції в польському місті Плоцьку у травні 1984 р., на радянсько-польських конференціях у м. Варшаві в 1987 та 1988 роках, в Полтаві на Всеукраїнській науково-практичній конференції 28 березня 1996 р. "Організація навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх закладах нового типу: досягнення, проблеми, перспективи", на Міжнародній науково-теоретичній конференції "Слов'янська культура: здобутки і втрати" (Полтава, травень 1996 р.), на Всеукраїнській науково-методичній конференції "Виховання студентів у технічному вузі: методичні засади, практика, перспективи" 16—18 жовтня 1996 р. (м. Київ), в Інституті

післядипломової освіти педагогічних працівників (м. Полтава). Їх апробація і впровадження відбулися також в педагогічній діяльності автора дисертації в середній школі при Посольстві СРСР в м. Варшаві та Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку основної використаної літератури — 153 праці українською і російською мовами, 102 — польською. Повний обсяг дисертації 167 сторінок машинопису.

У *вступі* обгрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено стан наукової розробки теми, об'єкт, предмет, мету дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито завдання і методи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію, сформульовано основні положення, що їх винесено на захист.

У *першому розділі* "Патріотичне виховання в системі формування спеціаліста" розкривається специфіка становлення теоретичних положень патріотичного виховання студентської молоді в українській і польській вищих школах. У дисертаційному дослідженні лейтмотивом проходить думка, що патріотичне виховання молоді розв'язувалось відповідно до історичних умов і вимог часу. Україна, яка в XVII столітті в Європі викликала подив високим рівнем грамотності населення, вже у XVIII — поступово втрачає свій освітянський потенціал, а заодно і патріотичний порив, який був так характерний для української вищої школи XVII — початку XVIII ст.

Після 1917 року педагогіка взагалі була змушена вилучити поняття і термін "виховання українського патріотизму", тому що був тільки один патріотизм — радянський. Проте загальноосвітня і вища школи працювали над вихованням беззастережної вірності і любові до Батьківщини, високої ідейності і громадянства, хоч йшлося, звичайно, про соціалістичну Батьківщину і комуністичні ідеали. Однак, окремі педагоги як визнані майстри педагогічної праці та науки і справжні патріоти України досягли значних успіхів у розробці теоретичних основ і практичному досвіді патріотичного виховання молоді, що стало основою для формування патріотизму студентів в умовах незалежної, суверенної держави України.

Порівнюючи тенденції патріотичного виховання в умовах української і польської вищих шкіл, спираючись на польські джерела, приходимо до висновку, що педагогічна думка Польщі вже на початку XIX століття орієнтувала студентську молодь на відродження польської держави і окремішності поляків як етносу.

Польські педагоги переконані, що якщо держава ще не зміцніла, всяка її критика негативно впливає на патріотичну позицію молоді. Педагог, як громадянин і патріот, повинен беззастережно, в позитивному плані підносити все, що ставить державу на п'єдестал, що її звеличує.

Простежуючи стрижневі ідеї патріотичного виховання в педагогіці минулого, дисертант приходить до висновку, що в умовах майже 300-річної бездержавності в Україні не було чітко виробленої концепції патріотичного виховання, розрахованої на майбутнє. Ті патріотичні почуття, які об'єднували український етнос, були зверненні в героїчне минуле козаччини, гетьманщини, але досить блідо висвітлювали ідеали майбутнього. Була боротьба за українську мову, культуру, традиції, але не державу. І лише XX століття висунуло плеяду таких людей як М. Грушевський, І. Огієнко, Г. Ващенко, С. Русова та ін., які намагалися спрямувати цю боротьбу в русло розбудови української державності.

Теоретичний аналіз свідчить, що в польській педагогічній думці стосовно патріотичного виховання історично склалося дві традиційні лінії, викристалізувалось дві теорії: а) теорія національно-етнічного виховання; б) теорія національно-державного виховання. Перша — була домінуючою, коли Польща була поділена на три частини після її падіння як держави в кінці XVIII ст. Саме тоді в польських вищих закладах освіти основна увага зверталась на формування в свідомості молоді національних почуттів, в основі яких був принцип як окремішності від завойовників, так і виховання в дусі державності.

У 1918 р. після проголошення Польщею незалежності, у польських вищих школах акценти пересуваються виключно в бік теорії національно-державного виховання. Сьогодні в Польщі і школа, і вищі заклади освіти, і сімейне виховання, і церковні проповіді, і діяльність молодіжних організацій наскрізь пронизані змістом цієї теорії, в основі якої лежить ідея — за всяку ціну зберегти польську державу. Спираючись на результати педагогічних і конкретно-соціологічних досліджень, проведених науковцями Варшавського і Краківського університетів та інших навчальних закладів Польщі, дисертант показує, що в свідомості поляка його держава ідентифікується з етносом, тобто має місце зближення змісту теорії національно-етнічного та національно-державного виховання.

Аналізуючи стан патріотичного виховання та його результати серед студентської молоді вузів Києва, Полтави, Тернополя, дисертант приходиться до висновку, що в окремих випадках результати патріотичного виховання в наших дослідженнях співпадають з польськими, але мають місце і суттєві відмінності. Головна з них полягає в тому, що значна частина українського студентства (36,4 %), індиферентно ставиться до проблем розбудови Української держави та її національного відродження, тоді як для 93,4% студентів-поляків зміцнення державності є моральним імперативом.

Спираючись на положення “Концепції національного виховання”, патріотичне виховання на лекціях, практичних заняттях, в процесі позааудиторної роботи, ми розуміємо як вироблення і зміцнення у майбутніх спеціалістів високих ідеалів служіння своєму народові, готовності до трудового і героїчного подвигу в ім’я процвітання своєї держави, прагнення бачити її незалежною.

Аналіз польської педагогічної літератури свідчить про те, що викладачі вищих закладів освіти Польщі, спрямовують свою діяльність на стимулювання інтересу молоді до процесів державотворення. З цією метою в аудиторній і позааудиторній навчально-виховній роботі вищих закладів освіти вони дотримуються таких умов: а) в лекціях, на практичних заняттях, під час екскурсій і т.д. постійно звертають увагу молоді на героїчне минуле свого народу; б) зміст лекцій, семінарів будують так, щоб кожен з присутніх в аудиторії особисто відчув, що він є відповідальний за майбутнє своєї держави; в) широко використовуються засоби емоційного впливу на внутрішній світ майбутнього спеціаліста; г) постійно підтримують і створюють ореол викладача-патріота; д) звертаючись до почуттів студентства, постійно підкреслюють його особливий статус в суспільстві як суб’єкта всього передового, прогресивного; ж) втілюючи прогресивні традиції минулого уникають експонування хуторянщини, яка викликає у молоді почуття не гордості, а меншовартості. Одержані дані свідчать, що минуле тоді виховує патріотизм, коли ми переносимо з нього в сучасність героїку народу, його здатність до самопожертви в ім’я Вітчизни, а не жупани і неоковирні вирази.

Одержані нами результати дозволили обґрунтувати основний методологічний принцип патріотичного виховання студентської молоді — принцип державотворення, розбудови Української держави у всіх її структурних підрозділах.

Серед інших принципів, які доповнюють і конкретизують принцип державотворення, є, як показують дослідження, такі: а) природовідповід-

ність (врахування багатоманітної цілісної природи людини); б) народність (єдність національного і загальнолюдського); в) культуровідповідність (відповідність часові та зв'язок з історією народу, його мовою і культурою в цілому); г) єдність виховання і самовиховання; д) демократизація і гуманізація; є) особистісна орієнтація виховного процесу; ж) варіативність форм, методів і видів виховної діяльності.

Патріотичне виховання студентської молоді не обмежується стінами вищого закладу освіти. Важливими факторами, що впливають на патріотичне виховання майбутніх спеціалістів є сім'я, аура гуртожитку, засоби масової інформації, а в останні роки — і церква. Дослідження, проведені серед українських студентів, свідчать про те, що релігійний вплив на формування патріотизму сьогодні ще не великий (3,7%). У своїй більшості це є результатом ще не так далекої насильної атеїзації всього населення Радянського Союзу.

Зовсім інша картина в середовищі студентів польських вищих закладів освіти, де в кінці 80-х років понад 85% студентської молоді заявили про свою причетність до тієї чи іншої релігійної концесії. Звичайно, абсолютна більшість студентів приналежна до римо-католицького віросповідання, що визначає вплив на формування патріотичних почуттів.

У середині 80-х років польський педагог Зофія Серва провела в Краковському воєводстві дослідження на тему виявлення ролі церкви в патріотичному вихованні молоді. В анкетах, які були роздані молодим полякам, стояло питання: "Хто найбільше впливає на формування твоїх патріотичних почуттів?". Відповіді розподілились так: на першому місці по кількості респондентами було названо сім'ю (70,14%), на другому — католицьку церкву (69,2%). Роль навчальних закладів була визначена 3, і навіть 4 місцем.

З метою порівняння одержаних даних стосовно патріотичного виховання, нами було проведено дослідження у вже вказаних раніше вітчизняних закладах освіти. Студенти вказали, що на формування їхньої патріотичної позиції вплинули: виховання в школі — 34%, в сім'ї — 30%, читання книжок — 25%, радіо і телебачення — 18%, читання газет — 16%, інше (спілкування з друзями, відвідування театру, кіно, розмови з випадковими людьми тощо) — 15%. Порівнюючи результати досліджень в українських навчальних закладах з польськими, бачимо, що українські студенти назвали заклад освіти як основний чинник патріотичного виховання і поставили його на перше місце, сім'ю — на друге, тоді як польські — сім'ю — на перше, церкву — на друге і школу — на 3—4.

На основі вивчення особливостей патріотичного виховання, нами виявлено, що в польських вищих закладах освіти значна увага приділяється вивченню рівнів вихованості студентської молоді. У вітчизняній педагогіці ця проблема досліджується недостатньо. Проте як свідчать праці М. Монахова і дослідження польського педагога Тереси Краківської, критерії вихованості патріотизму у нас і у поляків — адекватні, що є свідченням аналогічного розуміння сутності і основних компонентів процесу патріотичного виховання в українській і польській вищих школах.

На основі порівняльного аналізу результатів конкретно-соціологічних досліджень, проведених нами в українських вищих закладах освіти та аналогічних досліджень польських педагогів, а також узагальнення положень в працях представників української педагогічної науки М. Антонця, А. Бойко, Л. Вовк, М. Євтуха, Л. Коваль, О. Мороза, З. Снісар, М. Шкіля та ін. приходимо до висновку, що стрижневою ідеєю патріотичного виховання в польських вищих закладах освіти є національно-етнічний вимір національної ідеї, тоді як в українських — акцентування на домінації етнічного виміру є методологічно помилковим, а політично — шкідливим. В умовах нашої держави ефективне патріотичне виховання студентів, як переконливо свідчать результати досліджень, визначається не тією чи іншою етнічною парадигмою, а підходом до молодої людини як суб'єкта держави України, тобто через призму національно-державного виміру. Тільки такий методологічний підхід буде імплікувати справжні патріотичні почуття всіх громадян нашої держави, стимулювати входження молоді на орбіту національної ідеї.

Другий розділ дисертації “Засоби патріотичного виховання студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти”. Спираючись на дослідження, проведені в українських і польських навчальних закладах, та дані українських і польських педагогів-новаторів, нами доведено, що дійовими засобами патріотичного виховання студентів передусім є: особистість викладача, гуманітарні дисципліни, участь молоді в національних ансамблях народної творчості, екологічне і соціально-екологічне виховання. Порівняльно-співставний аналіз дозволив виявити спільне та відмінне у виборі методів і форм педагогічної діяльності у процесі формування рис громадянина і патріота в українських і польських вищих закладах освіти.

Обґрунтовуючи роль особистості викладача в патріотичному вихованні, спираючись при цьому на результати педагогічних і конкретно-соціологічних досліджень, доведено, що він мусить бути не тільки добрим спеціалістом, а й вихователем і вченим. У дисертації

широко ілюструються погляди провідних вчених-педагогів України, Польщі, Болгарії, Росії, Чехії та ін., змістом яких є ствердження думки про те, що від авторитету викладача, а таким може бути тип “вчений-педагог”, процес формування патріотичних почуттів студентів проходить набагато ефективніше, ніж тоді, коли цей процес обмежується роллю типу “викладач-спеціаліст”.

Результати проведених досліджень свідчать, що в особі викладача студенти як українських так і польських вищих закладів освіти прагнуть бачити гармонійне поєднання поглядів, переконань та захоплень. Спостереження викладачів і наш досвід свідчать, що студенти також високо цінують у педагогові чисто людські якості: доброту, тактовність, вміння зрозуміти іншого, його світогляд.

У наших дослідженнях “Чи впливає особистість викладача на патріотичне виховання молоді?” 72% респондентів відповіли ствердно, “ні” — 20%, не задумувався (лась) — 8%. А тепер порівняємо вищевказані дані з аналогічними дослідженнями в польських навчальних закладах. На те саме питання польські колеги отримали такі відповіді: 84,3% — “так” і 15,7% — “ні”. Отже, особистість викладача, його вплив на виховання патріотизму студентів, визначають високим відсотком як українські, так і польські респонденти.

Важливим засобом патріотичного виховання студентів є гуманітарні предмети, особливо такі як історія та мова. Наші дослідження свідчать про те, що 72,6% опитаних студентів визначили історію як дисципліну, яка найбільше впливає на формування їх патріотичних почуттів. 25% респондентів вказали на українську мову, 17% — релігієзнавство, 10% — на інші дисципліни (історія української та світової культури, етика, естетика тощо).

Порівнюючи дані досліджень наших польських колег зазначимо, що студенти польської вищої школи також високо визначають роль історії (70,4%) в формуванні патріотичних почуттів. Однак є значні відмінності думок студентської молоді України і Польщі стосовно впливу на них мови у вихованні патріотизму. Якщо в українських вищих закладах освіти на мову як засіб патріотичного виховання вказали 25% респондентів, то в польських дослідженнях — 44%.

Спираючись на узагальнені дані досвіду вузівської роботи кафедри педагогіки Подільського педагогічного інституту, інших кафедр педагогіки вищих закладів освіти, ми прийшли до висновку, що патріотичне виховання на лекціях, семінарських заняттях та в процесі позааудиторної роботи сприяє активізації студентів у різних формах їх самовизначення та самореалізації. Участь студентів у гуртках художньої

самодіяльності, танцювальних, музичних і т.п. ансамблях закріплює те, що було прищеплене в студентських аудиторіях.

Проведені нами дослідження та результати досліджень польських педагогів переконливо свідчать, що не тільки гуманітарні дисципліни виступають засобом патріотичного виховання. При відповідній інтерпретації таку роль відіграють і природничі та спеціальні дисципліни. Ми приходимо до висновку, що кожен викладач, незалежно від фаху, який стає з лекцією за вузівську кафедру, через зміст свого предмета покликаний готувати патріотів держави, а не манкуртів, космополітів.

Визнаючи ефективні засоби патріотичного виховання студентів, приходимо до висновку, що в останні 10-15 років невпинно зростає значення екологічного і соціально-екологічного виховання, яке українськими (А. Ільницький, В. Сухомлинський та ін.) і польськими (Ю. Александровіч, Б. Суходольський та ін.) педагогами розглядається як засіб і разом з тим складовою частиною патріотичного виховання.

Ефективність екологічного і соціально-екологічного виховання студентської молоді визначається за рівнями, в межах яких воно здійснюється: а) екологічна і соціально-екологічна освіта в усій національній системі виховання; б) виховання у студентів почуттів, спрямованих на збереження природи рідного краю і примноження її багатств; в) формування у студентів екологічної і соціально-екологічної свідомості.

Проведена дисертантом робота підтвердила і дозволила зробити загальні висновки, що у патріотичному вихованні студентів вищих закладів освіти України і Польщі є як спільні риси, так і істотні відмінності. Спільними рисами є, зокрема, рівні вихованості патріотизму та їх критерії. В нашій педагогічній науці визначено три рівні вихованості — високий, середній, низький. Кожен з рівнів має свої критерії. Так, наприклад, високий рівень вихованості молоді характеризується знанням історії Батьківщини; сучасних важливих подій в країні, почуттям гордості за свою Батьківщину, її великих людей, працю на суспільне благо; бережливим ставленням до природи, народного багатства, активною підготовкою до захисту Вітчизни. Середній рівень характеризується половиною або майже половиною головних ознак відповідних критеріїв, нижній — менше половини.

Зазначимо, що подібні критерії і рівні має і польська педагогіка, що дало нам можливість співставити вихованість патріотизму студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти; як в українській, так і в польській вищих школах ефективними засобами патріотичного виховання є: вплив особистості викладача на виховний процес, домінуюча роль гуманітарних дисциплін, рідної мови, виховання на

традиціях народу, його історією, засобами екологічного і соціально-екологічного виховання тощо.

Для патріотичного виховання студентської молоді вищих закладів освіти України і Польщі характерні і відмінності, зміст яких детермінований: а) історичними особливостями розвитку України і Польщі; б) рівнем релігійності молоді і заангажованості (римо-католицької) церкви в справі патріотичного виховання студентів в позааудиторний час; в) ігнорування в середовищі польської студентської молоді поділу народу відповідно до політичних, ідеологічних та інших уподобань і рецидиви таких уподобань в українській вищій школі; г) традиція виховання пошани до своєї держави у поляків і недостатня увага до цього в стінах українських навчальних закладів; д) ідентифікація поняття викладача з поняттям патріота в Польщі і обмеження його змісту суто професійними ознаками в українському навчальному закладі. І, нарешті, суттєвою відмінністю змісту патріотичного виховання студентів в українських і польських вищих закладах освіти є відносна національна однорідність.

Як вже зазначалось, в умовах мононаціональної Польщі патріотичне виховання може здійснюватись як в національно-етнічному, так і в національно-державному вимірах, тоді як в більшості регіонів нашої держави можливе лише і тільки національно-державне виховання.

Спираючись на досвід патріотичного виховання студентської молоді в умовах Польщі та України, в дисертації дається ряд рекомендацій стосовно піднесення ефективності виховного процесу в українських вищих закладах освіти, а також визначаються нові напрямки досліджень в царині патріотичного виховання: а) особливості патріотичного виховання студентської молоді у вищих закладах освіти; б) патріотичне виховання молоді у вищих закладах освіти, які готують фахівців фізичної культури; в) лінії перетину патріотичного і релігійного виховання молоді в позалекційний час; г) специфіка патріотичного виховання курсантів військових навчальних закладів.

Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у таких публікаціях

1. *Герасимчук В.І.* Історія та рідна мова в патріотичному вихованні студентської молоді України і Польщі // Шлях освіти.— 1997.— № 1.— С. 27—28.

2. *Герасимчук В.І.* Розвиток національної освіти в Україні в XVII ст. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 14—16 травня 1996 р. “Слов’янська культура: здобутки і втрати”.— Т.2.— Полтава, 1996.— С. 392—394.

3. *Герасимчук В.І.* Патріотичне виховання учнівської молоді в польських школах // Постметодика.— 1996.— № 3.— С. 38—40.

4. *Герасимчук В.І.* Роль гуманітарних дисциплін в патріотичному вихованні студентської молоді // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук. Збірник наукових праць молодих вчених.— Полтава.— 1997.— С. 17—20.

5. *Герасимчук В.І. Герасимчук А.А.* Екологічне та соціально-екологічне виховання в школі і вузі // Питання соціоекології. Матеріали Першої Всеукраїнської конференції: теоретичні та прикладні аспекти соціоекології.— Т.1.— Львів, 1996.— С.111—112.

6. *Герасимчук В.І.* Роль патріотичного виховання студентської молоді в розвитку державних традицій українського народу // Матеріали доповідей науково-методичної конференції “Виховання студентів у технічному вузі: методологічні засади, практика, перспективи”.— К., 1996.— С. 309.

7. *Герасимчук В.І.* Проблеми виховання патріотизму учнів середніх шкіл нового типу // Організація навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх закладах нового типу: досягнення, проблеми, перспективи.— Полтава, 1996.— С. 48—49.

8. *Герасимчук В.І.* Національна ідея в працях М. Грушевського та її місце в патріотичному вихованні студентської молоді // Державотворець і літописець України: до 130-річчя з дня народження М.С. Грушевського. Матеріали наукової конференції.— Полтава, 1996.— С. 50—51.

Анотація

Герасимчук В.І. Патріотичне виховання студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти (порівняльний аналіз).

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук з спеціальності 13.00.01 — теорія і історія педагогіки. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ, 1997.

Шляхом порівняльного аналізу, на матеріалах конкретно-соціологічних досліджень і узагальнень досягнень педагогічних вищих закладів освіти України і Польщі виявлені основні форми і засоби патріотичного виховання української і польської студентської молоді: а) вплив особистих якостей викладача на виховний процес; б) роль гуманітарних дисциплін, мовних засобів у формуванні патріотичних почуттів студентської молоді; в) аудиторна і позааудиторна робота в патріотичному вихованні молоді; г) відвідування історичних музеїв і виставок; д) екскурсії по місцях історичних подій, пов'язаних з життям українського народу; є) участь в національних ансамблях народної творчості.

Ключові слова: засоби і форми виховання, патріотичне виховання, педагогічні умови, педагогічний досвід, національно-етнічне і національно-державне виховання, рівні вихованості.

Аннотация

Герасимчук В.И. Патриотическое воспитание студенческой молодежи в украинских и польских высших учебных заведениях (сравнительный анализ).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Киев, 1997.

Путем сравнительного анализа, на материалах конкретно-социологических исследований и обобщений достижений педагогической науки вузов Украины и Польши выявлены основные формы и средства патриотического воспитания украинской и польской студенческой молодежи: а) влияние личностных качеств преподавателя на воспитательный процесс; б) роль гуманитарных дисциплин, языковых средств в формировании патриотических чувств студенческой молодежи;

в) аудиторная и внеаудиторная работа в патриотическом воспитании молодежи; г) посещение исторических музеев и выставок; д) экскурсии в места исторических событий, связанных с жизнью украинского народа; е) участие в национальных ансамблях народного творчества.

Ключевые слова: средства и формы воспитания, патриотическое воспитание, педагогические условия, педагогический опыт, национально-этническое и национально-государственное воспитание, уровни воспитанности.

Annotation

Gerasyinchuk V.I. Patriotic education of students in Ukrainian and Polish higher educational establishments (comparative analysis).

The author presented her thesis for a candidate degree in Pedagogics, speciality 13.00.01 — theory and history of Pedagogics in Kyiv. State Pedagogical University after M.P. Dragomanov, Kyiv, 1997.

The research deals with the main ways and means used for patriotic education of Ukrainian and Polish students in higher educational establishments of Ukraine and Poland. The research is made as a comparative analysis of the materials of the concrete sociological investigation. The data obtained and the general conclusion made in the course of the research can be used in higher educational establishments of Ukraine and Poland: a) the influence of the teacher's personality on students in the course of the educational process; b) role of humanitarian disciplines, language means in shaping patriotic feelings of student's youth; c) class and out of class work in patriotic education of youth; d) visiting of historical museums and exhibitions; e) excursions in places of historical events connected with the life of the Ukrainian people; f) participation in national ensembles.

Відповідальний за випуск *Єропунова М.С.*
Підписано до друку 29.XII.97 р. Умов. друк. арк. 1.
Тираж 100 прим.

Надруковано в Українсько-фінському інституті
менеджменту і бізнесу
252115, Київ, вул. Депутатська, 15/17